

İSLAM

MODERNİTE VE GENÇLİK

Editörler

Prof. Dr. Seyfullah KARA

Doç. Dr. Salih AYBEY

Dr. Öğr. Üyesi Tahir AŞİROV

ilāhiyāt 625

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

İSLAM
MODERNİTE VE GENÇLİK

Editörler
Prof. Dr. Seyfullah KARA
Doç. Dr. Salih AYBEY
Dr. Öğr. Üyesi Tahir AŞİROV

ISBN 978-625-7404-34-1

1. Baskı: Temmuz 2021

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: Tavoos
Sayfa Düzeni: Tavoos
Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilāhiyāt

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara
Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68
ilahiyatyayin@gmail.com

HZ. PEYGAMBER'İN GENÇLİĞİN SORUNLARINI ÇÖZME VE GENÇLERİ İSLÂM DAVASINDA İSTİHDAM ETMEDE TAKİP ETTİĞİ METOT VE İLKELER ÜZERİNE

İbrahim KUTLUAY

PROF. DR., İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ.

Giriş

Allah Resûlü'nün (s.a.v.), dünya tarihinde emsali görülmemiş bir şekilde 23 yıl gibi kısa bir zaman diliminde İslâm inkılâbını gerçekleştirmesinde, takip ettiği nebevî stratejinin ve davasında istihdam ettiği gençlerin durumunun dikkatli bir şekilde incelenmesi önem arz etmektedir. Onun bu başarısını, sadece ilâhî yardımla izah etmek isabetli ve yeterli olmadığını düşünüyoruz. Zira Resûlullah (s.a.v.) takip ettiği nebevî metot ve strateji ile en dinamik güç olan gençleri öncelikle davasının hak olduğuna inandırıp ikna etmiş ve kendisine tam inanmış gençleri davasına dâhil etmiş, kabiliyetlerine göre yetiştirip uygun görevlerde istihdam etmiş, onlara değer vererek önlerini açmıştır.

Ayrıca Resûl-i Ekrem'in her bir göreve en ehil sahâbîyi görevlendirdiği görülmektedir. Meselâ henüz İslâm'la tanışmamış olan Yesribililere temsil kabiliyeti ve ikna gücü fevkalâde yüksek olan Mus'ab b. Umeyr'i (ö. 3/625) yetiştirip göndermesi, bu noktada son derece dikkat çekicidir. Aralarında aşere-i mübeşşereden bazı sahâbîlerin de yer aldığı gruptan oluşan orduya azatlı bir kölenin oğlu olan Üsâme b. Zeyd'i (ö. 54/674) komutan olarak ataması ve bir gence şans vermesi; Hz. Peygamber'in soyu, rengi, aşireti (asabiyye) değil liyakati esas aldığını göstermektedir. Bu durum, asabiyyenin ve Câhiliye inançlarının egemen olduğu bir toplumda, devrim niteliğinde bir karar ve tercihi yansıtmaktadır. Aynı şekilde Bedir ve Uhud savaşlarına katılan mücahitlerin içinde çocukluk döneminden henüz çıkmış gençlerin yer aldığı dikkat çekmektedir.

Sadece askerî alanda değil ilim öğrenmede de Hz. Peygamber'in

gençlerin önünü açtığı görülmektedir. Dil öğrenmeye kabiliyeti ve Yahudi toplumunu iyi tanınması yönüyle öne çıkan Zeyd b. Sâbit'e (ö. 45/665 [?]) siyasî yazışmaları yürütmek maksadıyla İbranice ya da Süryânî yazısını öğrenme görevi vermesi, onu vahiy kâtibi olarak istihdam etmesi buna güzel bir örnektir.

Gençliğin biyolojik, psikolojik ve sosyal psikolojik tanımları yapılmıştır.¹ Genci; 15-25 yaşları arasında olup eğitim hayatı devam eden, hayatını idame ettirmek maksadıyla düzenli bir işte çalışmayan ve kendine ait bir evi olmayan kişi olarak tanımlamak mümkündür. İnsan ömrünün en kıymetli zamanı olan gençlik devresi, aynı zamanda insanın beden ve ruh bakımından en kuvvetli ve dinamik olduğu dönemi temsil etmektedir. Bu dönemde genç, ideallerini gerçekleştirmede ömrün diğer devrelerine nisbetle daha hırslı olup doğru bildiği hususlarda mücadele etme gücü ve arzusuna daha fazla sahiptir; kuvveti, heyecanı, arzuları, coşkusu, kaygıları zirvededir; duyguları daha yoğundur.

Hayatın en kıymetli zaman dilimini teşkil eden gençlik döneminin Allah'ın razı olacağı şekilde yaşanması gerekmektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ, Kur'ân'da, İslâm ve iman davası için mücadele eden peygamberlerin hayatını mü'minlere model olarak sunmaktadır. Meselâ Hz. Mûsâ zalim bir idare ve firavun düzenine karşı kıyam etmiştir.² Hz. İbrahim; genç yaşında, Nemrut idaresindeki putperest toplumun bâtıl değerlerine karşı isyan etmiştir.³ Hz. Yusuf ahlâk, iffet ve idarî kabiliyeti ile öne çıkmıştır.⁴ Bir peygamber annesi olarak Hz. Meryem gençlik devresinde de iffet ve Allah'a teslimiyeti ile mü'min kadınlara kıyamete kadar model olmuştur.⁵ Hz. İsâ, Roma idaresindeki küfür düzenine ve kendi egemenlikleri sarsılan Ferîsîler'e karşı hak dini ikâme etmeye çalışmıştır. Nihayet Hz. Muhammed (s.a.v), nezîh bir gençlik dönemi geçirerek muhatabı olan Mekke müşriklerine ve şirk düzenine karşı mücadele etmiş,⁶ risâleti ve hak mücadelesi ile bâtıl sistemi kökünden yıkmıştır. Şu hâlde idareci ve gençlerin; genel mânada resûllerin, özelde ise Resûlullah'ın (s.a.v.) sîretini ve sünnetini model olarak on-

¹ bk. İhsan Çapcıoğlu, "Gençlik Dönemi Kimlik Arayışının Demokratik Değerlerin ve İletişim Becerilerinin Gelişimine Etkisi", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2014): 59.

² el-A'raf 7/104; Yûnus 10/75.

³ el-En'âm 6/74; el-Enbiyâ 21/62; Meryem 19/46.

⁴ Yûsuf 12/51.

⁵ et-Tahrîm 66/12.

⁶ el-Kehf 18/6; el-Furkân 52; et-Tevbe 9/61.

ların nasıl bir sistem ve metot takip ederek başarılı olduklarını tesbit etmeleri ve onların metodunu uygulamaları gerekmektedir.

Diğer yandan bir vâkıadır ki günümüzde modern çağın olumsuzluklarından en çok etkilenen kitle, toplumun genç kesimidir. Bunun temel sebeplerinin başında, *postmodernitenin* güçlü etkisi, dünyevîleşmenin artması, bunlar karşısında çocuklara ve genç kuşaklara ciddi ve yeterli bir din ve ahlâk eğitiminin verilememesi, millî değerlerin tam mânasıyla öğretilmemesi gelmektedir.⁷ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in gençlerin yüz yüze geldikleri problemlerin çözümünde de takip ettiği nebevî metot; şartları, imkânları ve keyfiyeti değişmiş olsa da günümüz gençliğinin problemlerini çözmede önemli prensipler ihtiva etmektedir.

Doğrusu gençlik problemini konu edinen sosyolojik araştırmalar, uzun bir geçmişe sahiptir. Öyle ki zamanla gençler üzerine yapılan hem nazarî hem de uygulamalı sosyolojik araştırmalar, "gençlik sosyolojisi" adı altında toplanarak, sosyolojinin yeni bir alt disiplininin oluşmasını sağlamıştır.⁸ Biz ise bu çalışmamızda, çağımızda üzerinde pek az durulan, ancak dünyanın her yerinde en ciddi problemlerin başında gelen gençlik meselesi ve gençliğin problemlerine Hz. Peygamber'in yaşadığı çağda nasıl yaklaştığı ve ne tür prensipler vaz ettiğine odaklanacağız. Kendisini Allah Teâlâ'nın terbiye ettiğini bildirerek⁹ davranışlarının ilahî temelini ifade etmiş olan Hz. Peygamber'in gençlik meselesine bakışı; onların ruh dünyasına inmesi, problemlerini çözmesi, onları davasında istihdam etmesi gibi somut örnekler üzerinde tespit edip yorumlanacak, bu suretle nebevî metoda ve bu hususla alâkalı ilkelere vurgu yapılacaktır. Çalışmamız Asr-ı saâdet dönemi ve nebevî uygulamalarla sınırlıdır. Metot olarak konumuzla ilgili Hadis ve İslâm tarihi kaynakları taranacak ve toplanan veriler; çıkarılabilecek ilkeler tesbit etme, paradigma ve model oluşturma açısından tebliğ sınırları çerçevesinde değerlendirilecektir. Aşağıda önce yeni gençlik tipolojisi ve modernitenin gençliğin temel sorunlarıyla ilişkisi üzerinde durulacaktır.

⁷ Bk. Turgay Gündüz, "Gençlik Dönemi Din Eğitimi", *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, edit. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 65.

⁸ Hakkı Karaşahin, "Gençlik ve Din", *Din Sosyolojisi*, edit. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 240.

⁹ Zeynüddin Muhammed Abdür-raûf b. Tâcîlârifin el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhi>l-Câmîi>s-sagîr* (Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ 1356)) 1/224. Bu hadisin isnad bakımından zayıf bulunmuştur. Age. aynı yer.

1. Yeni Gençlik Tipolojisi ve Modernitenin Gençliği Temel Sorunlarıyla İlişkisi

Şüphesiz ki dinin ve ahlâkî değerlerin en önemli fonksiyonu, insanın varoluşuna anlam katmalarıdır. Ancak içinde bulunduğumuz çağın iki temel gerçeği, modern düşünceye ve kültüre ait temel kavram ve perspektiflerin sorun hâline getirilmesiyle beraber hayat bulan ve *modernite* sonrası anlamına gelen *postmodernite* ile *küreselleşme*dir.¹⁰ Bitip bitmediği tartışmalı olsa da genel olarak 1943’lerde sona erdiği kabul edilen *modernite* ise fikrî olarak Aydınlanma Çağı’na, siyasî olarak Fransız Devrimi’ne ve ekonomik olarak Sanayi Devrimi’ne bağlıdır; Modernite, din ve gelenek ile karşıtlığı ve ondan kopuşu; ferdî, ictimai ve siyasî alanlardaki dönüşümü ya da değişimi içinde barındırmaktadır. *Küreselleşme* ise ürünlerin, fikirlerin, kültürlerin ve dünya görüşlerinin paylaşımından doğan bir uluslararası bütünleşme süreci, fizikî olarak gerçeklemeye ihtiyaç duymaksızın “birleşik bir dünya” demektir. Velho (1997) küreselleşmeden bir nesne, perspektif ve ufuk olarak bahsetmiştir.¹¹ Bu iki *paradigma* ve olgunun en büyük zararı, bazı kesimlerde dinin şahsî bir tercih olarak görülmesine, din ve vahiyden beslenen değerlerin önemsiz olarak algılanmasına yol açmasıdır.¹²

Postmodernite ve küreselleşme; çağımızda iyilik, yardımseverlik, adalet, samimiyet, diğergâmlık gibi erdemleri, kısaca metafiziği; aile, millet, devlet gibi kurumlara aidiyet hissini derinden sarsmış görünüyor. Öyle ki kendini bir vatana ait hissetmeme, yalnız yaşamayı tercih etme, ferdiyetçilik ve maddiyata değer verme önceki çağlara nisbetle daha fazla öne çıkmıştır. Bu sebeple mezkûr etki altında yetişen çağımız gençliği “olma”yı değil, “sahip olma”yı ve “ele geçirme”yi hedeflemektedir. Zira onlara göre insan, artık üretip tükettiği ölçüde kıymet kazanmakta ve bu kriterlere göre tanımlanmaktadır.¹³

2000’li yıllarda dünyaya gelen ve adına “Z Kuşağı” denilen *postmodern* dönemin gençliğinin yapısını ve temel paradigmasını iyi analiz edip değerlendirmek gerekmektedir. Zira onların içinde bulundukları

¹⁰ Tartışmalar için bk. Roland Robertson and Kathleen E. White, “What is Globalization”, *The Blackwell Companion to Globalization*, edit. George Ritzer, (Oxford: Blackwell Publishing, 2007), 54 vd. Bu iki sosyoloğa göre tek bir küreselleşmeden değil “küreselleşmeler”den bahsedilebilir. Age. 55.

¹¹ Roland Robertson and Kathleen E. White, “What is Globalization”, 55; George Ritzer, *Globalization Basic Text*, (Oxford: Wiley-Blackwell, 2010), 44-47.

¹² Antony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. E. Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994), 100.

¹³ Bk. Asım Yapıcı, “Küreselleşen Dünyada Gençlik ve Gençlerde Dinî Hayat”, *Peygamberimiz ve Gençlik*. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 86.

inanç ve zihniyeti tanımadan problemlerini teşhis etmek ve bunlara çözüm üretmek zor gözükmektedir.

Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş süreci, beraberinde ictimâî ve ferdî açıdan köklü zihniyet değişimini getirmiştir. Meselâ Antony Giddings'in ifade ettiği gibi "Geleneksel toplumlarda akıl-kalp, beden-ruh, din-ahlâk, şekil-öz, madde-mâna, fizik-metafizik ve bilim-din birlikteliği merkezdedir. Böyle bir dünyada hakikati sadece "ilahî vahiy" temsil etmektedir. *Modernite*yle birlikte söz konusu vahdet kaybolmuş; akıl ve bilim, hakikatin yegâne ölçüsü hâline gelmiştir. Bu yeni düzende din ve vahiyden beslenen iyi, doğru ve hakikat gibi kavramlar önemsizleşmeye başlamış, son tahlilde din ve gelenek sadece şahsî bir tercihe dönüşmüştür."¹⁴

Modernitenin aşılarak *postmodern* dönemin yaşandığı içinde bulunduğumuz zaman diliminde, adına postmodern gençlik denilen yeni bir toplum ve insan tipinden bahsedilmektedir: Bu gençlik; hazcı, alabil-diğine bencil, tüketici, huzursuz, kaygılı ve güvensizdir. O, görünür olmayı istemekte, sanal ilişkileri öne çıkarmaktadır. Hayatında kural-sızlık hâkimdir. Onun hayat tarzında belirsizlik, süreksizlik, melezeleşme ve çeşitlilik yüceltilip takdîs edilmektedir. Hatta tek bir hakikatin olmadığı, farklı hakikatlerin olabileceği ileri sürülmektedir.¹⁵ *Postmodern* çağda din, gençlerin davranışlarının meşru olup olmadığını belirleyici olmaktan çıkmış; onun yerini ilim ve *rasyonalite* almıştır. Şu hâlde mezkûr dönemde özellikle genç kuşakların eylemlerinin kaynağı ve motive edicisi büyük ölçüde din ve kutsal değil, gerçek olarak kabul edilen akıl ve bilimdir. Dolayısıyla dinî bilgi yerine pozitif bilimlere dayalı bilgi daha fazla itibar görmektedir. Kutsalın¹⁶ yerini rasyonalizm ve *pragmatizm* almış; artık, değerleri belirlemede din ve ilahî otorite, ekonomi ve bilimin gerisinde kalmıştır. Karaşahin'in ifade ettiği gibi "genç kuşaklarda geleneksel rızık, tevekkül, kader gibi inançlar; çalışma, kar, çıkar ve yarar eksenine doğru kaymaya başlamıştır."¹⁷ Nitekim 2019 yılında ülkemizde yapılan bir araştırmada gençlerin değer tercihlerinde dünyevîleşme ve bireyselleşmenin yoğun bir şekilde etkili olduğu; manevî değerlerin arka planda kaldığı; özgür olmak, zengin

¹⁴ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 100.

¹⁵ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. S. Savran (İstanbul: Metis Yayınları, 1997), 133; Yapıcı, "Küreselleşen Dünyada Gençlik ve Gençlerde Dinî Hayat", 85.

¹⁶ Kutsalın tanımı ve mahiyeti için bk. İbrahim Kutluay, *Mukaddes Zamanlar ve Mekânlar*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009), 65.

¹⁷ Karaşahin, "Gençlik ve Din", 245.

olmak ve şöhret sahibi olmak, sağlıklı olmak ve iyi bir iş sahibi olmak gibi tercihlerin ise ilk sıralarda yer aldığı görülmüştür.¹⁸

Seksenli yıllarda çocuklar ve gençler üzerinde televizyonun olumlu ya da olumsuz etkilerinden bahsedilirken şimdi internet, sosyal medya, *ipad*, akıllı telefonlar gibi teknolojik ürünlerin benzer etkilerinden söz edilmeye başlanmıştır. Bunları çok iyi kullanabilen Z kuşağı gençlik, “reel dünya” ve “online dünya” olmak üzere ikili bir dünyada yaşamaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar, yetişkinlerin her gün sekiz saatlerini, okul öncesi çocukların ise her gün dört saatten daha fazla bir zamanı teknolojik ürünleri kullanmakla harcadıklarını ortaya koymuştur.¹⁹ Elbette internetle birlikte sosyal medya ve akıllı telefonlar hayatı kolaylaştırmış ve inanılmaz imkânlar sunmuştur. Bununla birlikte mezkûr araçlar; cinsî suçlara; şiddet, bilişim suçlarına, internet bağımlılığının yol açtığı bedenî ve psikolojik sağlık problemleri gibi olumsuz hususlara da aracılık etmektedir. Bu sebeple dinin ve ilâhî otoritenin giderek etkisini kaybettiği böyle bir zaman ve zeminde, söz konusu problemlere İslâm’ın iki temel kaynağından biri olan Sünnet’ten “ilkeler bazında” ne tür çözümler bulunabileceği önem arz etmektedir.

2. Post-modern Dönem Gençlik Sorunları Bağlamında Gençleri İslâm’ın neşrinde İstihdam Etmede Sünnet’ten Çıkarılabilecek İlkeler

Postmodern çağın pek çok problemi bulunmakla birlikte biz aşağıda *anakronizme* düşmeden özellikle adına Z kuşağı denilen genç kesimin yüz yüze geldiği bazı sorunlara yönelik Nebevî Sünnet’ten çıkarılabilecek birtakım çözüm tekliflerine değineceğiz.

2. 1. Gençleri İslâm Davasına İnandırıp İkna Etmek

İnsanın yüce bir hedefi olursa onu başarmak için çabalar, zamanı ve imkânlarına ona göre kullanır. İşte Hz. Peygamber’in başarısının temelinde, gençleri İslâm davasına inandırıp ikna etmesi, onlara hedef koyması ve ulvi bir gaye etrafında kenetlenmelerin sağlanması gelmektedir. Zira insan ancak inandığı dava için mücadele eder; ikna olmamışsa bu hususta mücadele etmeyeceği gibi, inandığı davası uğrunda mücadele etmiyorsa bu durum onun davasında samimi olmadığını gösterir.

¹⁸ Fatih Çınar, “Gençlik Değerler ve Bağımlılık Profilleri Üzerine Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/43 (2019): 172, 183.

¹⁹ Sampson Lee Blair, Patricia Neff Claster, Samuel M. Claster, “Technology and Youth: Growing up in a Digitalworld”, *Sociological Studies of Children and Youth* (Giriş), Volume 19 edit. Sampson Lee Blair vd. (Emerald Group Publishing Limited, 2015), 13.

Bunun için ilk yapılacak şey, sağlam bir imana sahip olmaktır. Buna bağlı olarak gayeyi tam olarak bilmek, anlamak ve özümsemektir. Nitekim Allah Teâlâ, ilk indirdiği âyetlerde²⁰ okuma ve anlamaya vurgu yaparak itikadın akıl ve ilim üzerine bina edilmesini tavsiye etmiştir. Bu sebeple Resûlullah (s.a.v.) Mekke döneminde ilk Müslümanlara Dâru'l-Erkam'da Kur'ân okutmuş ve onların dinî ve fikhî anlayışlarını geliştirecek eğitim vermiştir.²¹ Mekke döneminde inen âyetlerin daha çok imanın kalplere iyice yerleştirilmesine yönelik olduğu, etlerin Allah'ın adı anılmadan yenilmemesi gibi²² emirler istisna edilirse, çok azının ahkâma taalluk ettiği görülmektedir.

Kişinin imanının salih amel olmadan işlevsiz kalacağını bilmesi, herhangi bir eylem yaparken Allah'ın o işte rızasının olup olmadığı sorgulaması, rızası varsa yapması, niyetini O'nun rızasına göre tanzim etmesi hâlinde yapılan her işin salih amele dönüşebileceğini iyi idrak etmesi şarttır. Nitekim Kur'ân'da pek çok âyette Allah Teâlâ, iman edip salih amel işleyen mü'minleri rızası ve cenneti ile müjdelemekte ve onlara vereceği büyük mükâfatı (cennet, cemâlullahı görme ve rızası) dile getirmektedir.²³ Aslına bakılırsa bu, mü'minleri sâlih amel ve takvâya teşvik eden ikna edici bir üsluptur. Aynı şekilde Resûl-i Ekrem (s.a.v.), mü'minleri iman, namaz, oruç, hac, ilim, cihad gibi sâlih amellere, Allah Teâlâ'nın bu tür güzel amelleri işleyenlere nasıl bir mükâfat vereceğini belirterek teşvik etmiştir. Allah Resûlü, haramlar hususunda da benzer bir metot takip etmiş, haram kılınan fiilin kötülüğünü vurgulamış ve ne tür bir cezayı mucip olduğunu haber vermiştir. Nitekim zina konusunda kendisinden izin isteyen genci ikna etme hususunda Allah Resûlü'nün (s.a.v.) kullandığı metot, bu noktada önem arz etmektedir. Hz. Peygamber, önce onu sakın bir şekilde dinlemiş, hemen reddedip aşırı tepki vermeden kendisine şu soruları yöneltmiştir: Kız kardeşinle başka birinin zina etmesini ister misin? Genç bu soruya "Aslâ" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, sırasıyla annenle veya hala ya da teyzenle zina edilmesini ister misin? diye sorarak, söz konusu kişiye "zina edeceğin kişi de birinin kız kardeşi, annesi, halası ve teyzesidir"²⁴ buyurarak bu gencin empati yapmasını sağlamıştır. Görüldüğü gibi Allah Resûlü, kişinin bir davranışını hemen reddedip

²⁰ el-Alak 96/1-5.

²¹ Muhammed Mahzûn, *Menhecû'n-Nebî fi'd-da'veti min hilâli sîreti's-sahiha* (Kahire: Dâru's-Selâm 1431/2010), 20.

²² el-En'âm 6/121.

²³ el-Bakara 2/25; 82; Âl-i İmrân 3/57; el-İsrâ 17/9; Hûd, 11/11; el-Kehf 18/9.

²⁴ *Müsned*, 5/256-257.

onu dışlamak, kendi hâline bırakmak ya da karşısına almak yerine, ona talebinin yanlış olduğunu mantıklı ve ikna edici bir üslupla açıklamış; neticede zina fiilinin çirkinliğini idrak etmesini sağlamıştır.

Genelde her kuşaktan kişiler, özelde gençler, konulan bir yasağın ya da verilen bir emrin mahiyetini ve gerekçesini tam kavramadıklarında onu anlamsız bulabilmekte, dolayısıyla ona karşı lakayt olabilmektedir. Bu sebeple öncelikle bir emrin gerekçesi, onu yerine getirmenin kişiye kazandıracağı avantajlar vurgulanmalı ve bu hususta insanlar önce zihnen ve gönül bakımından ikna edilmelidirler. Nitekim TV, internet vb. sosyal medyadaki reklamların ana esprisi; önce reklamı yapılan ürünün fonksiyonlarını ve sağlayacağı yararları öne çıkarıp muhatap kitlede bunlara ihtiyaç hissettirmek ve onları ikna etmektir. Şu hâlde inandırıp ikna etmeden gençlere bir şey yaptırmak ve onlardan başarı ve sonuç beklemek beyhûde bir çabadır. Bu ise ancak güzel bir eğitimle, idrak ve ikna ile mümkündür.

2. 2. Gençlere Yatırım Yapmak ve Eğitimleri İçin Gayret Etmek

İslâm davasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) toplumun en dinamik kesimi olan gençleri istihdam ettiği, İslâm'ın yayılmasında en büyük katkıyı eğittiği gençlerin sağladığı bilinmektedir; zira gençler dinamizm ve gelecek anlamına gelmektedir.²⁵ Bu bağlamda İslâm tarihi kaynakları, bazı genç sahâbîlerin isimlerine yer vermektedir. Nitekim genç yaşta İslâm'ı kabul edenlerden Hz. Ali (ö. 40/661) 10, Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) 13, Ukbe b. Âmir (ö. 58/678) 14, Câbir b. Abdillâh (ö. 78/697) ve Zeyd b. Hârise (ö. 8/629) 15, Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53), Habbâb b. Eret (ö. 37/657-58) ve Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656) 16, Talha b. Ubeydillâh (ö. 36/656), Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652), Erkam b. Ebi'l-Erkam (ö. 55/675), Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675) ve Esmâ bint Ebû Bekir (ö. 73/692) 17, Muâz b. Cebel (ö. 17/638) ve Mus'ab b. Umeyr (ö. 3/625) 18, Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63) 19, Ca'fer b. Ebî Tâlib (ö. 8/629) 22, Osman b. Affân (ö. 35/656), Ebû Ubeyde (ö. 18/639), Ebû Hüreyre (ö. 58/678) ve Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644) 25-31 yaşlarında idiler.²⁶

Resûl-i Ekrem ashâbını eğitimine fevkalâde önem atfetmiştir. Meselâ Mekke döneminde Dâru'l-Erkam'da eğitim hizmeti verilirken

²⁵ Bk. Bünyamin Erul, "Rahmet Peygamberi'nin Gençlerle İlişkisi", *Peygamberimiz ve Gençlik* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 41.

²⁶ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001), 304-305.

Medine'de Mescid-i Nebevî'nin müstemilatı içinde, önce barınacak yeri olmayan muhacirlere yönelik bir mekân olarak düşünülen, ancak zamanla mektebe dönüşen Suffe bu işlevi görmüştür.²⁷ Allah Resûlü, Ashâb-ı Suffe'nin ihtiyaçları ve eğitimleriyle yakından ilgilenmiştir.²⁸

Hiz. Peygamber, Medine döneminde resmî yazışmaları yapmak, Yahudilerden gelen mektupları okuyup cevaplandırmak üzere, dile kabiliyeti ile temâyüz eden ve komşu oldukları için çocukluk dönemi Medine'de Yahudiler arasında geçmiş olan Zeyd b. Sâbit'e (ö. 45/665 [?]) İbrânice veya Süryânice yazısını öğrenmesini emir buyurmuş, o da bir aydan kısa bir sürede söz konusu alfabeyi ve onunla yazıp okuyabilmeyi öğrenmiştir.²⁹ Nitekim Zeyd b. Sâbit, Allah Resûlü Medine'ye hicret etmeden evvel on yedi sûreyi ezberleyip Resûlullah'a okumuş, bu gayret ve başarısı sebebiyle Allah Resûlü onu övmüştür.³⁰

Resûl-i Ekrem, kuzeni Hiz. Ali'nin (ö. 23/644) eğitimi ile daha yakından ilgilenmiş, bazı günler yatsı namazından sonra onu evine çağırarak Ali'ye ilim öğretmiştir. Nitekim Kur'ân'ı baştan sona ezberleyen sahâbîlerden olan Hiz. Ali'nin Kur'ân'ın nâsih-mensûhuna, hangi âyetin nerede, ne zaman ve hangi olay üzerine indiğine (sebeb-i nüzûl) ve ihtiva ettiği hükümlere dair geniş bir ilminin olduğu bilinmektedir.³¹ Bundan başka Hiz. Peygamber'in Hiz. Ali'yi Yemen'e kadı olarak tayin ettiğinde, Hiz. Ali bu görevin mesuliyet ve zorluğunu dile getirince Allah Resûlü ona kaza metodunu öğretmiş ve dua buyurmuştur.³²

Teyzesi Meymûne bint Hâris (ö. 51/671) sebebiyle Hiz. Peygamber'in hâne-i saâdetine girip çıkma imkânı elde eden, aynı zamanda kendi kuzeni olan Abdullah b. Abbâs'a (ö. 68/687-88) Allah Resûlü (s.a.v.) edep öğretmiş, ferâsetini takdir ettiği bir hâdise üzerine onu dinde fakîh kılması için Allah'a dua etmiştir.³³

Resûlullah (s.a.v.), kocası vefat eden Ümmü Seleme (ö. 62/681) ile

²⁷ Yetmiş kişinin kalabildiği ve Ashâb-ı Suffe'nin sayısının farklı zamanlarda burada kalanlarla birlikte dört yüze ulaştığı kaydedilmiştir. Geniş bilgi için bk. Mustafa Bakır, "Suffe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/469.

²⁸ Buhârî, "Mevâkîtü's-salât", 41; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/25.

²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zührî İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir/et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır 1968), 2/158; Bk. İbrahim Kutluay, "Zeyd b. Sabit'e Yahudi Yazısını/Dilini Öğretme Talimatı Verilmesi ile İlgili Rivayetler Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 7/2 (2009): 129-157.

³⁰ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/27.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/308.

³² *Müsned*, 2/92, 451.

³³ Buhârî, "Vudû'", 10; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/112.

evlenince Ümmü Seleme'nin oğlu Ömer b. Ebî Seleme (ö. 83/702), annesi vesilesiyle Resûlullah'ın evinde kalma şerefine erdi. O, küçüklüğünde yaşadığı bir olayı şu şekilde nakletmiştir: Ben Resûlullah'ın (s.a.s.) evinde yaşayan bir gençtim. (Onunla yemek yerken) elim sofranın etrafında dolanırdı. Bunun üzerine Nebî (s.a.v.) *"Ey Oğul! Allah'ın (c.c.) adını an, sağ elinle ye, önünden ye!"* buyurdu.³⁴ İbn Ebî Seleme (r.a.) Resûl-i Ekrem'in ikazı üzerine hep onun tarif ettiği şekilde yemeğini yediğini ifade etmiştir. Hz. Ali'nin onu yetenekli ve dirayetli biri olduğundan Bahreyn'e vali olarak görevlendirdiği dikkat çekmektedir. Zikrettiğimiz bu misâller, Resûl-i Ekrem'in çocuk ve gençleri her vesile ile eğittiğine, onlara edep öğrettiğine, kabiliyetlerine göre genç sahâbîleri yetiştirdiğine ve kendilerinden istifade edip onları en uygun görevlerde istihdam ettiğine işaret etmekte ve bu hususta o, ebeveyn ve idarecilere örnek teşkil etmektedir.

2. 3. Güven Sorunu: Gençlere Güvenmek ve Onlara Sorumluluk Vermek

Gençlerin içinde bulundukları yaşın gereği en çok karşılaştıkları problemlerden biri, tecrübesiz oldukları öne sürülerek kendilerine güvenilmemesi ve görev verilmemesi gelmektedir. Bu sebeple gençler sorumluluk almaktan kaçınmakta; kendilerini ispat etme, kabiliyetlerini yansıtmaya imkânı bulamamaktadırlar.

Üç tip ebeveyn bulunmaktadır: Demokratik, koruyucu-istekçi ve otoriter. Bunlar içinde en ideali; her çocuğun kendine mahsus bir gelişim kapasitesi olduğunu bilen, bu sebeple çocuklarının özgüven sahibi olarak ve belli sınırlar dâhilinde özgürce gelişmesi, kabiliyetlerinin ortaya çıkarması ve kendini gerçekleştirilmesi için uygun ortamlar hazırlayan "demokratik" ebeveyn tipidir. "Koruyucu istekçi anne-baba" ise çocuklarını aşırı korur ve denetlerler. Söz gelimi ailede anne; oğlunun ya da kızının yapabileceği alış-veriş ya da basit bir tamir vb. işi, babasının daha iyi yapacağını belirterek bazen onlara fırsat vermemektedir. Babaya yönelik olarak ise çocuklarını kastederek "o yapamaz, sen yap" denilerek genç, görev dışında tutulmakta, dolayısıyla çocukların yapması gereken şeyler anne-baba tarafından yapılmaktadır. Bu durum böyle devam ettiği takdirde ilerleyen zamanlarda kendi başına karar veremeyen, kendisine güvenemeyen, aileye bağımlı çocukların yetişmesine yol açmaktadır. "Otoriter" ebeveyn tipinde ise çocuklara yapmaları gereken şeyler emredilip bunların yerine getirilmesi istenir,

³⁴ Buhârî, "Et'ime", 2; Müslim, "Eşribe", 109,

emirleri yerine getirilmediğinde ise cezalandırılır. Bunlar çoğu kere ebeveynin istekleridir. Bu noktada çocuğun istekleri ve gelişim safhası pek dikkate alınmaz.³⁵

Hâlbuki doğrusu, gençlere işin mahiyeti, önemi, hassasiyeti ve dikkat edilmesi gereken hususlar anlatıldıktan sonra onlara fırsat verilmesi, tecrübe kazanmalarının sağlanması, bir hata yaptıklarında ise nerede hatalı oldukları uygun bir üslupla izah edilmesidir. Çocuğun ihtiyaçları, gelişim düzeyi dikkate alınmalı, müsamaha ve sınırlamada bir denge gözetilmelidir. Bilgisayar, akıllı telefonlar ve bunlardaki program ve uygulamalarda ise tam aksi olarak gençlerden yardım istenmekte, bu kez ebeveyn onların eline mahkûm olmaktadır.

Allah Resûlü (s.a.v.), gençlere fırsat verme hususunda da bize örnek teşkil etmektedir. Hz. Peygamber'in aralarında aşere-i mübeşşereden sahâbîlerin de bulunduğu bir orduya genç yaştaki Üsâme b. Zeyd'i (ö. 54/674) komutan olarak ataması, bu konuda hemen akla gelen bir misâldir. Üsâme b. Zeyd, "Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Ömer (ö. 23/644) gibi önde gelen sahâbîlerin olduğu bir orduya komutanlık yapamam" deyip görevden affını istemediği gibi, söz konusu sahâbîler de "Biz varken tecrübesi olmayan ve azatlı bir kölenin oğlunun başımıza komutan olması uygun değil" şeklinde Resûlullah'a (s.a.v.), birkaç kişinin kaygısı istinsâ,³⁶ herhangi bir itiraz yöneltmemişler, Hz. Peygamber'in irade ve tercihiine saygı duymuşlardır. Elbette bu atamayı gerçekleştirirken Resûl-i Ekrem, Üsâme'nin bu vazifeye ehil olmasını dikkate almış, diğer sahâbîler de söz konusu atamada Üsâme'nin komutanlık için gerekli şart ve nitelikleri haiz olduğunu kabul ve teslim etmişlerdir.³⁷ Resûlullah (s.a.v.) bu atamasıyla görevlere tayinde soy, cinsiyet, yaş gibi faktörlerin belirleyici olduğu Câhiliye geleneğini ve *asabiyyeyi*, tecrübe-yi inkâr etmeksizin liyakat ve ehliyeti esas almak suretiyle temelinden yıkmıştır. Öte yandan kendisinden idarecilik görevi talep eden ancak buna yapısı ve yeteneği müsait olmayan Ebû Zer el-Gıfârî'ye (ö. 32/653) Hz. Peygamber'in bunu uygun bir dille izah etmesi ve idareci olma-

³⁵ Çapçioğlu, "Gençlik Dönemi Kimlik Arayışının Demokratik Değerlerin İletişim Becerilerinin Gelişimine Etkisi", 67-68.

³⁶ Bazıları azatlı ve tecrübesiz birinin komutan olarak atanmasına itiraz etmişlerse de Resûlullah (s.a.v.) vaktiyle Mûte Savaşı'nda babası Zeyd b. Hârîse'yi komutan olarak atadığında da benzer itirazların olduğuna atıfta bulunarak onları dikkate almamıştır. Resûlullah'ın vefat etmesi ve *ridde/irtidat* hareketlerinin başlamasını ileri sürerek bazıları Üsâme ordusunun gönderilmesine ihtiyaç olmadığını ileri sürmüşlerdir; ancak Halife Ebû Bekir, Resûlullah'ın hazırladığı orduyu göndermede tereddüt göstermemiştir.

³⁷ Buhârî, "Megâzî", 88; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 63.

masını tavsiye etmesi dikkat çekicidir.³⁸ Netice olarak yaşın, mensubu olduğu kabilenin, soyun son derece önemli olduğu (asabiyye) Câhiliye anlayışı ve Arap örfü dikkate alındığında, bu *paradigmayı* değiştirerek bir gencin (Üsâme) öne çıkarılması; soy, sosyal statü gibi unsurların değil ehliyet ve liyakatin esas olduğunu göstermekte ve Nebevî yaklaşımın esasını ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan gençler kendilerine değer verilmesini istemekte, kendilerine değer verenlere daha fazla yakınlaşmakta ve onların yanında yer almayı tercih etmektedirler. Bu, insanın tabiatında olan son derece normal bir durumdur. Allah Resûlü (s.a.v.) bu metodu hayatında çok başarılı bir şekilde uygulamış, gençlere değer vererek onlara samimi ve sıcak alâka göstermiştir. Öyle ki değer verdiği gençler Resûl-i Ekrem'e İslâm davasında hizmet etmişler; gerektiğinde can, mal ve ailelerini Allah ve Resûlü yolunda feda etmekte tereddüt göstermemişlerdir. Mekte döneminde, Müslüman oldukları için müşriklerden gördükleri baskı ve işkenceler onları yolundan döndürememiştir. Bu durum onların Resûlullah'a (s.a.v.) ne kadar güvendiklerini, iman ve davalarında ne kadar samimi olduklarını göstermektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber'in gençleri cesaretlendirdiği, onlara güven aşıladığı ve onları onurlandırdığı dikkat çekmektedir. Hz. Ali'yi (ö. 40/661) Yemen'e kadı olarak atadığında "Ey Allah'ın Resûlü! *Beni gönderiyorsunuz, ben de bir genç olarak onlar arasında hüküm vereceğim. Hâlbuki ben hüküm vermeyi bilmem!*" diyerek bu konudaki tecrübesizliğini beyan edince Resûl-i Ekrem, elini onun göğsüne koyarak "*Allahım! Onun kalbine hidayet, diline de sebat ihsan eyle!*" diye dua etmiştir.³⁹ Resûlullah (s.a.v.), Hz. Ali'ye hüküm verme usulünü öğretmiş ve "*Allah senin kalbini doğruya iletecek ve dilini (doğru üzerine) güçlendirecektir. İki hasım gelip önüne oturduğunda, birincisini dinlediğin gibi diğerini de dinleyinceye kadar hüküm verme. Bu, (vereceğin) hükmün ortaya çıkması için daha uygundur*"⁴⁰ buyurarak onun tereddütlerini gidermiş, ona cesaret telkin etmiştir. Hz. Ali, Resûlullah'ın bu duası bereketiyle iki kimse arasında hüküm verirken asla tereddüt etmediğini beyan etmiştir.⁴¹ Hz. Ömer'in (ö. 23/644) "En isabetli hüküm verenimiz Ali idi"⁴² sözü de bu durumu pekiştirmektedir.

³⁸ Müslim, "İmâre", 17-18; Ebû Dâvûd, "Vesâye", 4.

³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/337; İbn Mâce, "Ahkâm", 1.

⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/337; Ebû Dâvûd, "Kadâ", 6; Tirmizî, "Ahkâm" 5.

⁴¹ İbn Mâce, "Ahkâm", 2.

⁴² Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 9.

Allah Teâlâ, Resûlüne ashâbı ile istişare etmesini emretmektedir.⁴³ Bu çerçevede Resûl-i Ekrem dinî ve dünyevî hususlarda onlarla istişare etmiş, genç olsun erişkin olsun onların isabetli olan görüşlerine değer vermiştir. Meselâ Bedir Savaşı'nda İslâm ordusu mevzilenirken Hubâb b. Münzir (ö. 20/641 [?]) ordunun savaş düzeni aldığı yerin uygun olmadığını, bu vahiy sonucu verilmiş bir karar değilse düşmana en yakın su kuyusunun yanına yerleşilerek diğer kuyuların kapatılmasını teklif etmiş ve bu şekilde mevzilenmelerinin daha stratejik bir tercih olacağını teklif etmiş, Resûlullah da onun görüşünü münasip bulup uygulamıştır.⁴⁴ Keza Benî Kureyza ve Benî Nadîr gazvelerinde Hubâb b. Münzir, aralarındaki irtibat ve haberleşmeyi kesebilmek için mezkûr iki kabilenin arasına mevzilenilmesini teklif etmiş ve onun bu isabetli görüşü benimsenmiştir.⁴⁵ Hubâb, Hayber Savaşı'nda da İslâm askerlerinin yerleştiği mevki düşmanın ok mesafesinde olduğu için uygun görmemiş onun görüşü benimsenerek daha uzakta bir yere yerleşilmiştir.⁴⁶

Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656 [?]), Hendek Savaşı öncesinde Farslıların bir savunma savaşı taktiği olarak şehir çevresine hendek kazılmasını tavsiye etmiş, Resûlullah (s.a.v.) onun bu teklifini münasip görüp hendek kazdırarak savunma savaşı yapmıştır.⁴⁷ Bu, Arapların bilmediği bir taktikti. Bu misâlleri çoğaltmak mümkünse de zikrettiklerimiz, Hz. Peygamber'in isabetli görüşleri ve uygun teklifleri hüsn ü kabulle karşıladığı, onlara değer atfettiğini ortaya koymaktadır.

2. 4. Kişilerin Kabiliyetlerini Keşfedip Onları Hayır Yolunda İstihdam etmek

İnsanlar farklı kabiliyet ve özellikte yaratılmıştır. Kiminin sesi, kiminin yazısı, kiminin hitabeti güzeldir; bazısı askerî alanda başarılı, diğeri ise sanat ve ticarete daha öndedir. İnsanların bu özelliklerini tespit edip hangi alanda daha başarılı olacaklarsa öncelikle onları ilgili alana kanallandırmak, kaynakları verimli kullanma çerçevesinde değerlendirilmelidir.

⁴³ Âl-i İmrân 3/159.

⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/567.

⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/150; Ebû Abdillâh İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hâkim en-Nisâburî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn fi'l-hadîs*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru kütübü'l-ilmiyye, 1411/1990), 3/482.

⁴⁶ M. Yaşar Kandemir, "Hubâb b. Münzir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/264.

⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam et-Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye), 3/228.

Allah Resûlü (s.a.v.), yukarıda da zikrettiğimiz gibi, hicret öncesinde Medine'ye (Yesrib) tebliğ metodunu bilen, etkili konuşabilen, ikna ve temsil kabiliyeti yüksek olan Mus'ab b. Umeyr'i (ö. 3/625) muallim olarak görevlendirmiş⁴⁸ ve Mus'ab'ın tebliği sayesinde Medine'de Evs ve Hazrec'ten pek çok kişi Müslüman olmuştur. Yine Resûl-i Ekrem ezanla ilgili rüyayı gören ve bu sebeple *Sâhibü'l-ezân* denilen Abdullah b. Zeyd'e (ö. 32/653) ezan sözlerini Bilâl-i Habeşî'ye (ö. 20/641) öğretmesini emir buyurmuştur. Bundan sonra sesi güzel olduğu için ezan-ı Bilâl okumuştur.⁴⁹ Diğer bir misâl ise, Müslüman değilken işittiği ezan-ı Muhammedî ile alay eden müşrik genç Ebû Mahzûre Evs b. Mi'yer el-Cumahî'nin (ö. 59/678-79)⁵⁰ sesinin güzel olduğunu Hz. Peygamber (s.a.v.) tespit etmiş ve onu bu meziyetinden dolayı övmüştür. Daha sonra İslâm'ı benimseyen bu genci çağırıp ona ezan-ı öğretmiş, Kâbe'ye müezzin olarak vazifelendirmiştir.⁵¹ Buradan şöyle bir sonuç çıkmaktadır: İslâm'ı bilmediği için ya da ön yargılarından dolayı Müslümanlar aleyhine davranan, hatta onlara karşı düşmanlık sergileyen kişileri muannit ve azılı değillerse hemen dışlamamak, onları İslâm'a kazandırma yoluna gitmenin çare ve metotlarını bulmak gerekir. Zira kişilerin küfür üzerinde daim olacağını ancak Allah Teâlâ bilir. Nitekim nice kâfirin daha sonra Müslüman olduğu ve İslâm'a fevkalâde yararlı hizmetler yaptığı görülmüştür. Bunun için sabır ve tebliğde kararlılık göstermek, insanlara zaman ve imkân tanımak gerekmektedir.

Resûl-i Ekrem, hicretin 9. yılında Muâz b. Cebel'i (ö. 17/638) Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63) ile birlikte Yemen'e elçi, zekât memuru ve kadı sıfatıyla göndermiş ve nasıl hüküm vereceğine dair yönelttiği soruya Muâz'ın verdiği isabetli cevabı beğenip Allah'a hamd etmiştir.⁵² Aynı şekilde Resûlullah (s.a.v.) sesleri güzel olduğu için Übey b. Ka'b (ö. 19/640) ve Abdullah b. Mes'ûd gibi sahâbîlerin kendisine Kur'ân okumalarını istemiş ve onları takdir etmiştir. "*Kur'ân'ı bu dört kişiden öğreniniz: Abdullah b. Mes'ûd, Sâlim (ö. 12/633), Muâz b. Cebel ve Übey b. Ka'b*" buyurarak ihtisasa dikkat çekmiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bütün bunlar, Resûlullah'ın (s.a.v.) liyakat ve ihtisasa

⁴⁸ Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr", 46.

⁴⁹ Tirmizî, "Salât", 25; Ebû Dâvûd, "Salât", 28.

⁵⁰ Geniş bilgi için bk. Murat Sarıçık, "Ebû Mahzûre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/179-180.

⁵¹ Ebû Dâvûd, "Salât", 28; Nesâî, "Ezân", 5, 6; İbn Mâce, "Ezân", 2. Geniş bilgi için bk. Sabri Çap, "Hz. Peygamber'in Sahâbeyi Sonraki Nesillere Model Olarak Hazırlaması", *Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Kahramanmaraş, 2018), 2/331-332.

⁵² Ebû Dâvûd, "Akziye", 11; Tirmizî, "Ahkâm", 3.

ehemmiyet verdiğini, bir işe en ehil kişiyi görevlendirdiğini göstermekte ve Allah Resûlü bu uygulamalarıyla da idarecilere model teşkil etmektedir.

2. 5. Gençliğin Zaman ve Enerjilerini İsrâf Etmelerine Mani Olmak: Zaman Yönetimi

Günümüz gençlerinin çoğu; sigara, alkol ve madde bağımlılığı gibi bir bağımlılık türü olan *sosyal medya* bağımlısı hâline gelmiştir. Öyle ki bazı gençler sosyal medyada ne kadar çok zaman harcadığının farkında bile değildirler. Sosyal ağlarda geçen zaman kontrol edilememektedir. Bu durum kişinin ailede, işinde, okulunda olan sorumluluklarını ihmal etmesi gibi problemleri beraberinde getirmektedir. Soykök'ün ifade ettiği gibi “Sosyal medyadan uzak kalındığında huzursuzluk, uykusuzluk, öfke gibi psikolojik rahatsızlık belirtilerinin ortaya çıkması, bu sahada bir bağımlılık durumu ile karşı karşıya kaldığımızı göstermektedir.”⁵³

İnsanoğlu, sahip olduğu imkânların bitmeyeceğini zanneder; gençlik de bunlardandır. Bu dönemin Allah'ın rızası muvacehesinde değerlendirilmesi, boşa harcanmaması gerekmektedir.⁵⁴ Genç, âhiretin dünyada işlenecek sâlih amellerle kazanılacağına şuuru içinde ebedî hayatını kazanmayı öncelemelidir. Nitekim Hz. Peygamber, dünyanın aldatalılığına ve geçiciliğine vurgu yapmış, ona hak ettiğinden fazla bir ehemmiyet vermemiştir: “Benimle dünyanın misali, yolcu ile ağaca benzer. Yolcu gelmiş, ağacın altında bir müddet gölgelenmiş, sonra da terk edip gitmiştir”⁵⁵ hadisi bunu ifade etmektedir. Ancak bu hadis, dünyayı büsbütün ihmal etme anlamında değil, onun ahireti kazanma vesilesinden ibaret olduğuna vurgu anlamını taşımaktadır.

İnsan ömrünün en kıymetli zaman dilimi olan gençlik dönemi ve sağlığın kıymeti yeterince takdir edilememektedir. “İki nimet vardır ki, insanların çoğu bu nimetleri değerlendirmekte aldanmıştır: Sıhhat ve boş vakit”⁵⁶ mealindeki hadis, bu hususa dikkat çekmektedir. Şüphesiz bize verilen bütün nimetlerden sorguya çekileceğiz.⁵⁷ “Gençliğimizi

⁵³ Mustafa Soykök, “Sosyal Medyada Genç Olmak”, *Peygamberimiz ve Gençlik* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 163.

⁵⁴ Geniş bilgi için bk. Abdullah Çelik, “Hz. Peygamber'in Sünneti Işığında Gençlik Evresinde Doğru Zaman Yönetimi”, *Hiz. Peygamber ve Gençlik Sorunları*, edit. Mehmet Bayyigit vd. (Konya: Palet Yayınları 2019), 186-187; İbrahim Kutluay, *Sünnet'e Göre Kutsiyet* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 237.

⁵⁵ Buhârî, “Rikâk”, 3.

⁵⁶ Buhârî, “Rikâk”, 1.

⁵⁷ et-Tekâsür 102/8.

nerede harcadığımızın” da hesabını vermek üzere muhatap olacağımız sorulardandır.⁵⁸ Hadislerden öğrendiğimize göre arşın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıf insandan biri de gençliğini ibadetle geçiren kişidir.⁵⁹

Abdullah b. Ömer’in (ö. 73/693) naklettiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) “*Akşama erdin mi sabahı bekleme. Sabaha erdin mi akşamı bekleme. Sağlıklı olduğunda hastalığın için, sağken ölümün için hazırlık yap; çünkü Yâ Abdullah! Yarın ne olacağını bilemezsin*”⁶⁰ buyurarak anın değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Allah Teâlâ; enerjinin bol, haramlara kayma potansiyelinin daha fazla olduğu gençlik döneminde yapılan ibadete daha fazla ehemmiyet vermekte ve ecir takdir etmektedir. Allah Teâlâ “*Kuluma bakınız, Benim rızam için şehvetini terk etti*” buyurarak âbid bir gençle meleklerle karşı övünmektedir.⁶¹ Hayatının her anını en verimli şekilde değerlendiren, ibadet hayatından günlük programına kadar hayatı programlı olan Resûl-i Ekrem’in bu sünneti model alınmalıdır.

2. 6. Aşırı ve Yıkıcı Tenkitlerde Bulunmamak

Gençler yaşları ve içinde bulundukları psikolojik hâlleri gereği genel olarak tenkide kapalı olup tenkitten hoşlanmazlar, eleştirilmeyi şahsiyetlerine bir saldırı olarak değerlendirirler. Doğrusu tenkitten sadece gençler değil, her yaş gurubundaki insan hoşlanmaz. Ancak yaşı ve tecrübesi fazla olan kişiler, yapılan tenkidin isabetli olup olmadığına bakarak bundan istifade etme yoluna gidebilirler, yaptıkları yanlışları dönme, gelecekte benzer hatalara düşmemeye gayret ederler.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) on yıl hizmetinde bulunan Enes b. Mâlik’in (ö. 93/711-12) naklettikleri bu hususta bize ışık tutmaktadır.⁶² Kendisinin naklettiğine göre Resûl-i Ekrem, Enes’i bir iş için göndermiş, Enes yolda karşılaştığı arkadaşlarıyla oyuna dalıp kaldığından Resûlullah’ın kendisine verdiği vazifeyi unutmuştur. Akşam eve döndüğünde Allah Resûlü ona görevini niçin ifa etmediğini sorduğunda o, “Oyuna dalıp unutmuşum” diyerek mazeretini beyan etmiştir. Enes’in (r.a.) haber verdiği göre Resûl-i Ekrem onu anlayışla karşılamış, bu hususta

⁵⁸ Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 1.

⁵⁹ Buhârî, “Ezân”, 36; Müslim, “Zekât”, 91.

⁶⁰ Buhârî, “Rikâk”, 3.

⁶¹ Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el- Hindî el-Müttakî, *Kenzü’l-ummâl fî süneni’l-akvâl ve’l-ef’âl*, neşr. Bekri Hayyanî, Saffet Sakka (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985), 15/776.

⁶² Buhârî, “Vesâyâ”, 25.

kendisini azarlamamıştır. Enes'in "Allah Resûlü'ne on yıl hizmet ettim; o, bir defa olsun şunu niçin şöyle yaptın, niçin yapmadın diyerek beni azarlamadı"⁶³ demesi konumuz açısından son derece dikkate şâyandır. Elbette bunda Enes'in görevinde genel olarak hassas olması etkili olduğu kadar Hz. Peygamber'in müsamahakâr tutumunun ve Enes'in bu engin hoşgörü-yü istismar etmemesin de rolü vardır. Şu hâlde gençlerin hataları, onları kırmadan, şahsiyetlerini zedeledikten, güzel ve yapıcı bir üslup kullanılarak tashîh edilmelidir.

2. 7. Gayr-i Meşrû' Yolları Tıkamak

Gençlik dönemi; fizikî gücün zirvede olduğu, nefsanî arzuların daha baskın olduğu bir devreyi temsil etmektedir. Bu dönemde nefsi kontrol edebilmek daha zor olduğundan bunu başarmanın mükâfatı aynı nisbette fazladır. Bu sebeple kudsî bir hadiste Resûl-i Ekrem (s.a.v) Allah Teâlâ'nın "...Şehvî arzularını Benim rızam için terk eden genç bir mü'min, katımda bir kısım meleklerimin derecesindedir"⁶⁴ buyurduğunu haber vermektedir. İsnadı zayıf olan bir rivayette ise "Allah için şehvetinin esiri olmayan, gençliğini Allah'a kullukla geçiren genç Allah nezdinde onun bazı melekleri derecesindedir"⁶⁵ diye buyurulmuştur. Zina gibi Allah'ın haram kıldığı son derece çirkin yollara sapmamaları için Hz. Peygamber, yaşı gelmiş ve ailesini geçindirecek imkânı olan gençlerin evlenmelerini "Ey gençler topluluğu! Evlenme imkânı bulanınız evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenme imkânı bulamayan da oruç tutsun. Çünkü orucun, kişi için şehveti kesme özelliği vardır"⁶⁶ buyurarak tavsiye ve teşvik etmiştir.

Çağımızın en temel toplumsal hastalıklarından biri zinadır. Sorun sadece dinî olmadığından çözüm de sadece dinî olmamalıdır. Gençlerin evlenmesine engel olan aşırı mehir talebi, İslâm'ın izin vermediği başlık parası, lüks düğün ve ev eşyası masrafları gibi maddî engellerin kaldırılması gerekir. Maddî imkânları kısıtlı ise evlenecek olan gençlere gerektiğinde devlet tarafından evlilik kredisi verilmelidir. Ayrıca devletin sağlayacağı imkânların yanında, evlenecek olan imkânları kısıtlı adaylara, faizsiz kredi verilmesi, eşya yardımı yapılması, düğün masraflarını karşılamak üzere birtakım vakıfların kurulması ya da mevcut

⁶³ Ebû Dâvûd, "Edeb", 1.

⁶⁴ Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-ummâl fî süneni'l-ekoâl ve'l-efâl*, 15/785, 786; Ahmed b. Abdillâh b. İshak İsfahânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1409/1989), 5/237.

⁶⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 4/138.

⁶⁶ Buhârî, "Nikâh", 3.

vakıfların sayılarının ve fonksiyonlarının artırılması, bunların desteklenip güçlendirilmesi gerekir.

2. 8. Dinde Aşırılığa Müsaade Etmemek

Allah Teâlâ, sahâbe başta olmak üzere Ümmet-i Muhammed'i, dengeli bir ümmet olarak tavsîf etmektedir.⁶⁷ Hz. Peygamber, İslâm'da ruhbanlık olmadığını vurgulayarak ashâbını aşırılıktan sakındırmış, az da olsa ibadette devamlılığı/istikrarlı ibadeti teşvik etmiştir.⁶⁸ Sünnet'te günlük meşguliyetini öne sürerek ibadetleri ihmal etmeye müsaade edilmediği gibi kişinin kendisini tamamen ibadete verip nefesine, ailesine ve çevresine karşı sorumluluklarını ihmal etmesine de izin verilmemiştir.⁶⁹ Buna dair sahâbenin hayatından pek çok örnek zikretmek mümkündür. Meselâ Osman b. Maz'ûn (ö. 2/623-24) kendisini hadım etmek üzere Resûlullah'tan (s.a.v.) izin istemiş, Resûlullah ise bunu kesinlikle yasaklamıştır.⁷⁰ Ayrıca Osman b. Maz'ûn, aşırı ibadet ederek ailesini ihmal etmeye başlamıştı. Hanımı Havle, bu durumu Resûlullah'a (s.a.v.) haber verince o, Osman'a hitaben "*Ey Osman! Bizde ruhbanlık yoktur. Ben senin için güzel bir örnek değil miyim?*" buyurarak davranışında hatalı olduğunu, gerçek dindarlığın bu olmadığını beyan buyurdu. Zira insanın üzerinde nefsinin, eşinin, misafirin hakkı bulunmaktadır. Bu sebeple bazen nafil oruç tutulsa da bazen tutulmamalıdır.⁷¹

Hz. Peygamber, ibadette ifrata kaçıp kendisini yıpratana ve ailelerini ihmal eden sahâbîleri uyarmıştır. Meselâ devamlı oruç tuttuğu için fiziken yıpranan Abdullah b. Hâris el-Bâhilî'yi (ö. ?). "*Kendine niçin eziyet ettin?*" buyurarak ikaza etmiş, Ramazan orucu hariç her ay ancak üç gün oruç tutmasına müsaade etmiştir.⁷² Keza ezvâc-ı tâhirattan Zeyneb bint Cahş (ö. 20/641), Mescid-i Nebevî'de (namazda ayakta durmaktan) yorulunca tutunmak için iki direk arasına ip çektiymişti. Resûl-i Ekrem bu duruma muttali olunca "*Hayır! Bu ipi çözünüz. Sizden biri zinde ve dinç olduğunda namaz kulsın, yorulunca da yatsın*" buyurmuştur.⁷³

⁶⁷ el-Bakara 2/143.

⁶⁸ Buhârî, "İman", 32.

⁶⁹ Geniş bilgi için bk. Büşra Kutluay Çelik, "Bazı Sahâbîlerin Yanlış Dindarlık Algıları Karşısında Hz. Peygamber'in Tutumu Üzerine Sosyolojik Bir Tahlil", *SOBİDER: Sosyal Bilimler Dergisi*. 7/44, (2020): 311-327.

⁷⁰ Buhârî, "Nikâh", 8; Müslim, "Nikâh", 6.

⁷¹ *Müsned*, 43/70; Ebû Dâvûd, "Tatavvu'", 27.

⁷² Buhârî, "Savm", 54.

⁷³ Buhârî, "Teheccüd", 18; Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 219; Ebû Dâvûd, "Tatavvu'", 18. Geniş bilgi için bk. İbrahim Kutluay, "Sahâbeden Günümüze, Değişen Dindarlık Parametrelerinin Sünnet Çerçevesinde Yeniden Değerlendirilmesi", *İslâm ve Yorum IV*. Edit. Fikret Karaman, Serkan Demir, Soner Eraslan (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayın-

Sonuç

Çağımızın en büyük krizi olan ve moderniteden kaynaklanan, özellikle genç kuşakları derin bir biçimde etkileyen gençlik sorunlarına Nebvî Sünnet açısından bir projeksiyon tutmaya ve ilkeler planında Sünnet'te ne tür çözümler teklif edildiği üzerinde durmaya çalıştığımız bu çalışmamızda ulaştığımız bazı sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Postmodern dönem ve *küreselleşmenin* her kesim üzerinde derin tesirleri olsa da en fazla gençleri tesiri altına aldığı gözlemlenmektedir. Adına *Z kuşağı* denilen ve II. milenyumun başında/2000'li yıllarda dünyaya gelmiş olan çoğu genç; küresel bir dünya görüşü ile din ve geleneği dikkate almayan, maddeye sahip olmayı önceleyen, *pragmatik* ve bencil bir anlayışla hazzın peşinde koşan kendilerine has bir yapı ve karakter arz etmektedir. Bu paradigma; milletlerin kök, tarih ve geleneklerini tehdit eden çok ciddi bir soruna dönüşmüş durumdadır.

Modernite ile birlikte başlayan süreçte derin bir zihniyet değişimi yaşanmış, akıl ve bilim hakikatin yegâne ölçüsü hâline gelmiş, geleneksel toplumda merkezde yer alan akıl-kalp, beden-ruh, din-ahlâk, şekil-öz, madde-mâna, fizik-metafizik ve bilim-din birlikteliği kaybolmuş, din ve gelenek şahsî bir tercihten ibaret sayılmıştır. Yeni bir insan tipi ve toplum ortaya çıkaran ve adına *postmodern* denilen dönemde ise gençlerin karakteri de değişmiştir. Postmodern dönemin çoğu genci, sanal ilişkileri öncelemektedir. Onlar; bencil, kaygılı, hazcı, menfaatçi, kendine güveni olmayan ve tüketici özellikleri benimsemiş görünmektedir. Hayatlarına büyük ölçüde kualsızlık, belirsizlik, süresizlik ve melezleşme hâkimdir. Tek bir hakikatin olmadığı, bakış açısına göre farklı hakikatlerin olabileceği iddia edilmektedir. Onlar nezdinde özgür, zengin, şöhret sahibi, sağlıklı ve iyi bir iş sahibi olmak gibi dünyevî değerler, dinî değerlerin önüne geçmiştir. Daha vahimi, mezkûr karakterdeki gençler, din ve ahlâkın kendilerini sınırladığını düşünmektedirler. *Sekülerleşme* sonucu gençler, din ve gelenek ile modern arasında sıkışıp kalmakta, istekleri ve ferdî arzuları arasında devamlı surette çatışma yaşamaktadırlar.

Çözümüne gelince temel özelliklerini ve belli başlı sebep ve sonuçlarını zikrettiğimiz mezkûr problemlerin kaynağının isabetli bir şekilde teşhis ve tedavi edilebilmesi için öncelikle "gençliğin inanç ve değerlerinin haritası" çıkarılmalıdır. Zira hastalığın tedavisinde erken ve isabetli teşhisin önemi açıktır. Yeterli sayıda araştırma yapmak suretiyle

gençleri en çok etkileyen unsurlar ve sosyal kurumlar tespit edilmeli; bunların yapısı ve gençleri nasıl etkiledikleri tesbit edilmelidir.

Gençlik sorunlarından bahsederken gençliğin tek tip olmadığını bilmek ve meseleyi genelleştirmemek lazımdır; zira büyük şehirlerde ve varlıklı bir aile ve çevrede büyüyüp yetişen bir gençle geleneklerin daha fazla hâkim olduğu küçük bir Anadolu kasabasında yetişen gencin şartlarının; imkân, standart ve problemlerinin aynı olmayacağı ve bu ikisini aynı kategoride değerlendirmenin isabetli olmayacağı açıktır.

Ayrıca zaman hızla geçtiği gibi, gençlerin problemleri ve eğilimleri de değişmektedir. Şu hâlde değerlendirmeler yaparken gençliğin de değişken olduğunu dikkatten uzak tutmamak icap etmektedir. Değişimin tabîi olduğunu dikkate alarak buna hazırlıklı olmak ve ona göre tedbir almak ve Hz. Ali'nin dediği gibi çocukları, yaşayacakları zamanın şartlarına göre eğitip yetiştirmek gerekmektedir. Çağın müspet taleplerine cevap verebilmek için hazırlıklı olmak, çözüm üretmek, tarihselliğe saptmadan dinamik bir şeriat anlayışı benimsemek şarttır; zira her çağın kendine has bir dili, üslubu ve mücadele metodu vardır.

Din, gelenek, ahlâkî ve millî değerlerimiz toplumu ayakta tutan unsurlardan olup toplumun harcıdır. İslâm'la çatışmayan geleneksel değerlerimizi sağlamlaştırmak ve yaymak durumundayız. Ne yazık ki gençlerimiz kendi değerlerimizi öğrenmeden kitle iletişim araçları sayesinde Batı değerleri ile daha erken tanışmakta ve onların tesiri altında kalmaktadır. Aile değerlerinin zayıflaması, dağılmış aileler sorunu, çocukların eğitime olumsuz mânada tesir etmektedir. Bu sebeple dindar bir hayat yaşayan ebeveyne karşı, tamamen gayr-i dinî bir hayatı benimseyen çocukların ailede derin bir kriz ve çatışma doğurduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Gençlerimizin yabancılaşmasının sebeplerini belirleyip bunlarla mücadele ederek dinî ve millî değerlerine yabancılaşmalarını mutlaka önlemeliyiz.

Çalışan, üreten, ülkesine değer katan, kendine güveni olan, dinine ve köklerine sağlam bir şekilde bağlı bir nesil yetiştirmek, temel gaye ve vazifemiz olmalıdır. Bunun yolu; problemi iyi tespit edip yorumlayarak taklide dayalı dinî bir inanç ve hayat yerine, bilgiye ve tahkîke dayalı bir inancı ikâme etmekten geçmektedir. Zamanın şartlarını dikkate alarak eğitim sistemimizde dinî bilgi; yaşanan ve tecrübe edilen bilgi şeklinde verilmelidir. Çağın sorunlarına teşhis koyup bir çözüm teklif etmeyen dinî anlayışın gençliğe söyleyebileceği bir şey yoktur.

Çocuklara her şeyden evvel Allah ve Resûlü sevgisini vermek, onları hesap günü şuuruyla yetiştirmek, kabiliyetlerine göre yetiştirmek,

güzel terbiye etmek, onların iyi bir eğitim almalarını sağlamak; onları adalet, dürüstlük, kul hakkına rivayet ve vatanına milletine hayırlı evlat olma gibi temel değerlerle donatmak, onlara ihtimam gösterip değerli olduklarını hissettirip güvenmek, ailenin ve devletin sorumlulukları arasındadır.

Netice olarak kıyamete kadar baki olan bir dinin, kitabın ve onun tebliğcisi Resûl-i Ekrem'in sünnetinin her çağa hitap eden dinamik yönü dikkate alındığında, Nebevî Sünnet'in söz konusu gençlik sorunlarının çözümüne yönelik prensipler ihtiva etmesi tabiidir. Hz. Peygamber'in hayat tarzı incelendiğinde onun gerek emir ve tavsiyeleri, gerekse kendi örnekliği ile mü'min ve müttakî bir gençlik oluşturmayı gaye edindiği, ashâbını gelecek nesillere örnek olmaları için yeteneklerine göre yetiştirdiği, liyakat esasına göre onları en uygun görevlerde istihdam ettiği, kendilerini cesaretlendirip kabiliyetlerini takdir ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber gençlerle münasebetinde gençlere değer veren, onları kırmayan, asla tahkir etmeyen diyalogu ve şuurlandırmayı önceleyen bir metot takip etmiştir. Onun nezîh bir gençlik dönemi geçirerek bu hususta da gençlere örnek olduğu görülmektedir. Prensipleriyle her çağa ışık tutan *Nebvî sünnet*, kaynağını aldığı Kur'ân'la birlikte gençlik meselesinde ilkeler bazında bize müstağni kalamayacağımız bir örneklik sunmaktadır.

Kaynakça

- Baktır, Mustafa. "Suffe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Kütübü's-sitte ve şürûhuhâ: Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunus: Dâru Sahnûn. 1413/1992.
- Çap, Sabri. "Hz. Peygamber'in Sahâbeyi Sonraki Nesillere Model Olarak Hazırlaması", *Uluslararası İslâm ve Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Kahramanmaraş (2018), 2/ 326-338.
- Çapçioğlu, İhsan. "Gençlik Dönemi Kimlik Arayışının Demokratik Değerlerin İletişim Becerilerinin Gelişimine Etkisi". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2014): 57-76.
- Çelik, Abdullah. "Hz. Peygamber'in Sünneti Işığında Gençlik Evresinde Doğru Zaman Yönetimi". 186-187. *Hz. Peygamber ve Gençlik Sorunları*. edit. Mehmet Bayyığıt vd. Konya: Palet Yayınları 2019.
- Çınar, Fatih. "Gençlik Değerler ve Bağımlılık Profilleri Üzerine Bir Araştırma". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/43 (2019), 164-186.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. ts.

- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshak İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1409/1989.
- Erul, Bünyamin. "Rahmet Peygamberi'nin Gençlerle İlişkisi". *Peygamberimiz ve Gençlik*. 45-49. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Giddens, Antony. *Modernliğin Sonuçları*, çev. E. Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- Gündüz, Turgay. "Gençlik Dönemi Din Eğitimi". *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. editör: Mustafa Köylü. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Hâkim, Ebû Abdillâh İbnü'l-Beyyi Muhammed en-Nisâburî. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn fî'l-hadis*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Harvey, David. *Postmodernliğin Durumu*. çev. S. Savran. İstanbul: Metis Yayınları, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvinî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1418/1998.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zührî. *Kitâbü't-tabakâtü'l-kebir/et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsan Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdir 1968.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *el-Müntezam et-Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3/228.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hubâb b. Münzir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/264. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Karaşahin, Hakkı. "Gençlik ve Din", *Din Sosyolojisi*. 237-252. edit. Niyazi Ak-yüz, İhsan Çapçioğlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Kutluay Çelik, Büşra. "Bazı Sahâbîlerin Yanlış Dindarlık Algıları Karşısında Hz. Peygamber'in Tutumu Üzerine Sosyolojik Bir Tahlil". *SOBİDER: Sosyal Bilimler Dergisi*. 7/44, (2020): 311-327.
- Kutluay, İbrahim. *Mukaddes Zamanlar ve Mekânlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.
- Kutluay, İbrahim. *Sünnet'e Göre Kutsiyet*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Kutluay, İbrahim. "Sahâbeden Günümüze, Değişen Dindarlık Parametrelerinin Sünnet Çerçevesinde Yeniden Değerlendirilmesi". *İslâm ve Yorum IV*. 237-264. edit. Fikret Karaman, Serkan Demir, Soner Eraslan. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi. 2020.
- Kutluay, İbrahim. "Zeyd b. Sabit'e Yahudi Yazısını/Dilini Öğretme Talimatı Verilmesi ile İlgili Rivayetler Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 7/2 (2009): 129-157.
- Muhammed Mahzûn. Menhecü'n-Nebî fi'd-da'veti min hilâli sîreti's-sahîha. Kahire: Dâru's-Selâm, 1431/2010.
- Mustafa Soykök. "Sosyal Medyada Genç Olmak". *Peygamberimiz ve Gençlik*. 159-166. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürreâûf b. Tâcîlârifin. *Feyzü'l-kadîr şerhi'l-Câmi's-sagîr*. Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 1356.
- Müslim b. el-Haccâc. Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâburî. *el-Kütübü's-sitte ve şürühuhâ: Sahîhu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunus: Dâru Sahnûn. 1413/1992.

- Müttakî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Hindî. *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. neşr. Bekri Hayyanî, Saffet Sakka. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Abdulgaffâr Süleyman. Seyyid Kisrevî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1998.
- Ritzer, George. *Globalization Basic Text*, Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
- Robertson, Roland; White Kathleen E., "What is Globalization". *The Blackwell Companion to Globalization*. edit. George Ritzer, Oxford: Blackwell Publishing, 2007.
- Sampson Lee Blair, Patricia Neff Claster, Samuel M. Claster "Technology and Youth: Growing Up in A Digitalworld", *Sociological Studies of Children and Youth*. Volume 19 edit. Sampson Lee Blair vd. Emerald Group Publishing Limited, 2015.
- Sarıcık, Murat. "Ebû Mahzûre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/179-180. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2001.
- Soykök, Mustafa. "Sosyal Medyada Genç Olmak", *Peygamberimiz ve Gençlik*, 159-164. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk: Târik b. İvazullah b. Muhammed, Abûlmuhsin b. İbrahim. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts. Mahmûd Tahhân. Riyad ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî. *el-Mu'cemü'l-kebir*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhamed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşar Avvâd. Beyrut: Dâru Garbi'l-İslâmiyyîn. 1996.
- Yapıcı, Asım. "Küreselleşen Dünyada Gençlik ve Gençlerde Dinî Hayat". *Peygamberimiz ve Gençlik*. 83-97. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiratü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.